

BİR HİLMİ ZİYA VARDI

Salah BİRSEL

Hitler Almanya'sından kaçan ve 1933'lerde bir süre İstanbul Üniversitesi öğretim üyeliğinde bulunan bir felsefe profesörü, Hans Reichenbach, Hilmi Ziya Ülken için:

— Bu adam beyin oburluğuna tutulmuş. demiş miydi, dememiş miydi?

Ülken'in herkese parmak ısırtan bir belleği vardır. Hangi konuyu açarsanız açın, sizin önünüze bir sürü bilgi yığar. Hiç unutmam, 1948 yılında, Felsefe bitirme tezimi kendisine imzalatmak üzere Kâğıthane Caddesi (Teşvikiye Yokuşu) 74 numaradaki evine gittiğimde bana tam yarım saat bir söylev çekmişti. O sabah Kant üzerine bir yazı okumuş onu, nerdeyse, noktasına, virgülüne değin anlatıyordu.

Nedir Ülken, Felsefenin herhangi bir dalı üzerinde kalıp uzmanlığını derinleştirmeyi de istemiş görünmemektedir. İslam felsefesinden tutun da ahlaka, ruhbilim, mantık ve toplumbilime değin el atmadığı alan yoktur.

1941 yılında Abidin Dino, Avni Arbaş, Nuri İyem, Mümtaz Yener, Ferruh Başağa, Agop Arad, Turgut Atalay, Nejat Devrim ve arkadaşları Liman Sergisi'ni açtıkları vakit Hilmi Ziya'yı bu kez de bir ressam olarak görürüz karşımızda. O günlerde Ülken'in evine gidenler, onu ya resim yaparken yakalamışlar yada eskiden yaptığı resimlerle karşılaşmışlardır. Filozofumuz bununla da yetinmemiş, hemen resime değgin düşüncelerini *Resim ve Cemiyet* adlı küçük bir kitapçıkta toplamıştır.

Felsefe dışındaki bu ilgi edebiyata değin de uzanır. Kitaplarını karıştıracak olursanız onların arasında *Posta Yolu*,

Yarım Adam gibi iki romana da raslarsmız. Bunlar İki Dünya Savaşı arasındaki yıllarda Jules Romain'in moda haline getirdiği nehir-roman türünde düşünülüp yazılmış ama sadece iki ciltle — ikinci ve üçüncü ciltlerle — yetinilmiş yapıtlardır.

Ama Ülken'in, o yıllarda, kalıcı roman yazılabileceğine hiç de inanı yoktur. Bir gün *Nisuz Pastanesinde* şöyle demiştir:

— Türkiye'de büyük toplum dalgalanmaları, toplum çatışmaları olmadığına göre büyük roman da yazılamaz.

Bu görüş biraz da edebiyata dört elle sarılmadığından gelir. Toplumların her gün, her dakika dalgalanmalarla kıpırdaştığını, en doruk toplumlarda bile bir romancı için gerekli öge ve gereçlerin at oynattığını görmeye yanaşmamıştır. Buna karşılık Türk Edebiyatının büyük ozanları olduğuna inanır. Bunların başında da Yahya Kemal'i görür. «Sessiz Gemi» ozanı 1943 yılında hastalandığı ve uzun bir süre Park Otel'deki odasına kapandığı vakit onu sık sık yoklamayı savsaklamamıştır. Her gidişinde de yanında bir şair olmasına büyük dikkatler gösterir. Ülken bu yoklamalara bir kez de Salah Birseli sürüklemiştir. Onu Yahya Kemal'e ozan olarak tanıttikten sonra «Öğrencim» sözünü eklemeyi de unutmamıştır.

Diyeceğim, şiire olan eğilimi, romanı gerilerde bırakır. Gençliğinde sanırım kendisi de pek çok şiir yazmıştır. Ama şiirin ancak destanla varlık kazanabileceğine inanır.

Onun, bir felsefeci olmasaydı, bir yazm eri olup olmayacağını çok düşünmüşümdür. Ama o, sözcükler dünyasına sıkı sıkıya bağlı bir insan değildir. Edebiyatın sözcüklerle yürütülebileceği ilkesine, hiç mi hiç, kulak asmamıştır. Yanılmıyorsam, 1944 yılında *Dini Sosyoloji* adında bir kitabı yayımlandı. Kitabın bütün düzeltelerini öğrencisi Salâh Birseli yüklenmiştir. Salah Birseli bir gün kitapta bir iki tümcenin aksadığını görüp hocasının dikkatine sunmuştur. Hocanın verdiği karşılık o genç öğrenciyi şaşırtacak kadar kesindir:

— Ben böyle yazıyorum.

Doğrusu, Hilmi Ziya hep böyle yazmıştır: çala kalem ve dolu dizgin. Yazdığı tümce üzerine dönüp onu elden geçirdiği, daha eksiksiz bir duruma soktuğu görülmemiştir. Ama dolu dizgin koşuşmadan onca kitap nasıl yazılır? Oysa Hil-

mi Ziya günün yirmi dört saati kitap okumuyorsa, kitap yazıyordu.

Şeytanla Konuşmalar adlı yapıtında Topal Şeytana kitaplar için şunları söyletecektir:

— Kitapları seviniz. Sarhoşun içkiden nefret ettiği gibi ondan kurtulmaya çalışmayın. Ben Aristo'yu, Ciceron'u, Eflatun'u ve Lucretius'u okurum. Onların tümünü ayrı ayrı yaşarım. Hiçbiri bana hükmedemez. Beni ne çileden çıkarır, ne sarhoş eder, ne de hiddetime sebep olurlar. Bir şarap çeşnicisi gibi, hepsinin tadına bakarım. Bana her biri ayrı bir zevk verir. Ayrı bir dünyanın kapısını açarlar. Neşesiz hiçbirşey yapmam. Eğer bir kitap beni kızdırırsa, elime başkasını alırım. Eskiler dururken yenilere tenezzül etmem, ama eskilerden bıkip yenilerini de yeğlediğim olur.

Onun her kitaba el atması, her alana uzanması dünyada olup biten şeylere büyük bir merak duymasından ve bilime bir çok araştırmalar yapmadan varılamayacağı inancını taşımamasındandır. Hilmi Ziya şuna inanır ki binlerce yıldan beri hiçbir anlamda son durağına vardığını ileri sürmeyen, her gün yeniden kendi kendini düzeltmeye ve bütünlemeye çalışan bilim, bütün gücünü bu sınırsız araştırma duygusundan, sevincinden alır.

Denilebilir ki Ülken bir ülkü adamıdır. Onun ülküsü yeni çağların yurttaş ülküsüdür. Ortaçağın ahret mutluluğu ve ermişler ülküsüne karşı Yeni Çağda dünya mutluluğunu ve insanca değerleri amaç edinen yurttaş ülküsünü çıkarmak ister. Ne ki, bu yurttaş, yasalarını kendisi yapan, her işte o işin kendisinden başka hiçbir gücün sözünü umursamayan, cenneti yeryüzüne indiren ve insanlığı amaçların doruk noktasına yerleştiren insandır.

Hilmi Ziya'nın bu ülküyü nereye değin taşıyabildiği üzerinde durulabilir. Herhalde düşüncelerini özgürce, korkusuzca yürütmede büyük sıkıntıları olmuştur. Zaman zaman:

— Biz devlet değil aşiretiz.

sözünü yinelemesi bu sıkıntının bir sonucudur. Ama bütün yaşamı boyunca, yaşadığımız dünyayı daha sevilir, daha katlanılabilir bir duruma getirmek için elinden geleni yapmıştır. Boyuna kitap yazması, yığınları bilisizlik çamurundan çekip çıkarmaya çalışması bu yüzdendir. Belki bir alanda uzmanlaşmaya evet dememesi de buna dayanır. Bunun için der-

nek kurmaktan, aydınlarla düşünce alışverişinde bulunmaktan da hiç geri kalmaz. Yıllarca Nisuz Pastahanesinin cumartesi toplantılarına, hiç aksatmadan katılan belki tek kişi odur. Gelenlerin en gönülsüzü de odur. Bıyıkları yeni terlemeye başlamış yeni yetmelerin ipe sapa gelmez düşüncelerini büyük bir sabır ve terbiye ile dinler. Bu köksüz konuşmalardan bile büyük gerçekler çıkabileceğine umut bağlar. Konuşurken bir gözü dinleyenlerin üzerinde ise bir gözü de kapıdadır. Toplantılara ne kadar çok kişi katılırsa o kadar memnun olur.

Bu toplantıların başlıca konusu da çıkıp batmış dergilere hayıf yağdırmak yada yeni dergi çıkarmak için tasarılar ortaya atmaktır. *İnsan* dergisi üç kez çıkıp batmıştır. Ama her dakika dördüncü kez çıkacağından söz edilir.

Ülken'in bir yanı da budur. O bütün yaşamı boyunca ya dergi çıkarmış yada çıkarma tasarılarının ayaklarına yatmıştır. Salah Birsnel 1960 yılında onu Ankara'da Yüksel Palas'ın kahvehanesinde yeniden bulduğu vakit Hocanın ilk sözü yeni bir dergi çıkarmak olacaktır. Ama bu yazıyı yazan, o sıralar Türk Dil Kurumu'nun çıkardığı Türk Dili dergisini yönetiyordur. Ayrı bir dergiye ayıracak ne zamanı, ne de gücü vardır.

Salah Birsnel Hocasını, ölümünden iki ay önce, Ankara'da Bulvar Palas kahvesinde son kez gördüğü vakit Hilmi Ziya yine bir dergiden söz açar. Hoca, Feneryolu'nun oralar-daki evini satmış, büyük bir para devşirmiştir. Bunun bir bölümünü dergiye yatırılabilecektir. Salâh Birsnel yakında İstanbul'a taşınacağını, bu işi o zaman orada konuşabileceklerini belirtir. Hoca memnundur. Yeniden bir dergiye kavuşabilecek, yığınlara sesini duyurmaya çalışacaktır. Salah Birsnel sorar:

— Dergiyi yine kendimiz, kitapçı kitapçı dolaşarak mı yayacağız?

Hilmi Ziya'nın yüzünden bir gülücük rüzgârı geçer gibi olur. 1938 yılında Hoca *İnsan*'ı ilk çıkardığı vakit dergiyi koltuğunun altına sıkıştırmış ve onu kendi elceğiyle Babiali ve Beyoğlu kitapçılarına dağıtmıştır.

Ne ki, Salah Birsnel daha Ankara'dan İstanbul'a taşınmadan Hocamn ölüm haberi gelir.